

Κωστής Κοκκινόφτας
Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΧΑΛΚΗΣ ΚΑΙ ΚΥΠΡΟΣ

Οι απαρχές των θεολογικών σπουδών στην «Καθ' ημάς Ανατολή», κατά τα νεότερα χρόνια, ανάγονται στο έτος 1824, οπότε λειτούργησε η Θεολογική Σχολή της Ιονίου Ακαδημίας, κυρίως με σκοπό την κατάρτιση των κληρικών των Επτανήσων¹. Στη συνέχεια ιδρύθηκε η Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών (1837)², καθώς και αυτές της Χάλκης (1844)³ και του Σταυρού Ιεροσολύμων (1855)⁴, οι οποίες περιελάμβαναν στο πρόγραμμά τους και γυμνασιακό κύκλο

1. π. Γεώργιος Μεταλληνός, «Ο κόμης Φρειδερίκος - Γκίλφορντ και η ιδεολογική θεμελίωση των Θεολογικών Σπουδών της Ιονίου Ακαδημίας», *Επιστημονική Επετηρίς Θεολογικής Σχολής Αθηνών* 27 (1986) 35.

2. Δημήτριος Μπαλάνος, *Ιστορία της Θεολογικής Σχολής*, Αθήνα 1937· Σπυρίδων Κοντογιάννης, *Η Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών (επί τη 150ετηρίδι, 1837-1987)*, Αθήνα 1987. Ειδικότερα για τις σχέσεις της με την Κύπρο, κατά τον πρώτο αιώνα της λειτουργίας της, βλ. Κωστής Κοκκινόφτας, «Ο κυπριακός κλήρος και η Θεολογική Σχολή Αθηνών (μέσα 19ου αιώνα - 1931)», στον τόμο: Σταύρος Φωτίου (επιμ.), *Στα βήματα του Αποστόλου Βαρνάβα. Χαριστήριο τόμος προς τιμήν του Αρχιεπισκόπου Χρυσόστομου Β΄, για τα τριάντα χρόνια αρχιερατικής του διακονίας*, Λευκωσία 2008, σ. 279-301.

3. Αρχιμ. Γερμανός Γρηγοράς, *Η εν Χάλκη Θεολογική Σχολή (1844-1898)*, Αλεξάνδρεια 1907· Απόστολος Μέξης, *Η εν Χάλκη Ιερά Θεολογική Σχολή. Ιστορικά σημειώματα (1844-1935)*, Κωνσταντινούπολη 1935· Βασίλειος Σταυρίδης, *Η Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης*, Θεσσαλονίκη ²1988, σ. 254· Αριστείδης Πασαδαίος, *Ιερά Θεολογική Σχολή Χάλκης. Ιστορία, Αρχιτεκτονική*, Αθήνα 1987. Για τη σχέση της με την Κύπρο βλ. Ανδρέας Μιτσιδής, «Η Θεολογική Σχολή της Χάλκης και η Εκκλησία της Κύπρου», *Επιστημονική Παρουσία Εστίας Θεολόγων Χάλκης* 3 (1994) 413-419 [= *Απόστολος Βαρνάβας* 55 (1994) 471-476, όπου διορθώνονται σιωπηρώς κάποια παροράματα, που παρεισέφρησαν στην πρώτη δημοσίευση].

4. Αρχιμ. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, «Η Ιερά Μονή του Σταυρού και η εν αυτή Θεολογική Σχολή», *Νέα Σιών* 2 (1905) 709-783 [= «Η ιστορία της Σχολής», στον τόμο: Ιερό Κοινό Παναγίου Τάφου (έκδ.), *Πεντηκονταετηρίδα της Θεολογικής Σχολής του Σταυρού 1855-1906*, Ιεροσόλυμα 1913, σ. 41-112]. Ειδικότερα για τις σχέσεις της με την Κύπρο βλ. Κωστής Κοκκινόφτας, «Η Θεολογική Σχολή του Σταυρού Ιεροσολύμων και η Κύπρος», *Κυπριακά Σπουδαί* 71 (2009) 97-154.

μαθημάτων. Την ίδια περίοδο ιδρύθηκε επίσης η Ριζάρειος Ιερατική Σχολή στην Αθήνα (1844) για τη μόρφωση των υποψήφιων κληρικών του νεοσύστατου ελληνικού κράτους⁵. Οι Σχολές αυτές προσέφεραν πολύτιμες υπηρεσίες στην Ορθόδοξη Εκκλησία και στην Παιδεία, και συνέβαλαν με τη δράση των αποφοίτων τους στη διδασκαλία του Ευαγγελίου και στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων. Αρκετοί δε από αυτούς εντάχθηκαν στις τάξεις του κλήρου, με αποτέλεσμα τα Πρεσβυγενή Πατριαρχεία και οι Εκκλησίες της Ελλάδας και της Κύπρου να στελεχωθούν με μορφωμένους κληρικούς, και να μπορέσουν να ανταποκριθούν αποτελεσματικότερα στην αποστολή τους.

Η Θεολογική Σχολή της Χάλκης λειτούργησε εξ αρχής ως ιδιότυπη μοναστική αδελφότητα, γι' αυτό γίνονταν δεκτοί στις τάξεις της μόνο άνδρες, οι οποίοι είχαν κοινή προσευχή και τράπεζα, ήταν ενδεδυμένοι με ομοιόμορφη ενδυμασία σκούρου χρώματος και είχαν καθορισμένες ημέρες εξόδου. Το δε πρόγραμμά της καταρτίστηκε, ώστε να συνδυάζει τη θεολογική επιστήμη με την πνευματικότητα, αφού απευθυνόταν σε νέους, που είχαν σκοπό να διδάξουν τον Λόγο του Θεού, ενώ αρκετοί από αυτούς ήταν ιερείς, ή σκόπευαν να ιερωθούν. Λειτουργούσε με τέσσερις γυμνασιακές και τρεις θεολογικές τάξεις από τα πρώτα χρόνια της ίδρυσής της μέχρι το 1919, οπότε μετετράπη σε ακαδημαϊκή με πέντε τάξεις και χωρίς γυμνασιακό τμήμα. Ωστόσο, πολύ σύντομα η νέα δομή θεωρήθηκε ότι δεν ανταποκρινόταν στους στόχους της και γι' αυτό, το 1923, επανήλθε στην παλαιά επτατάξια μορφή της, που διατήρησε μέχρι το 1951. Τότε αναδιοργανώθηκε και έλαβε νέα μορφή με επτά τάξεις, τρεις γυμνασιακές και τέσσερις θεολογικές, αναβαθμίζοντας σημαντικά το πρόγραμμα των σπουδών της.

Η Κύπρος συνδέθηκε με τη Θεολογική Σχολή της Χάλκης αμέσως μετά τις πρώτες σκέψεις για την ίδρυσή της, οπότε ο Οικουμενικός Πατριάρχης (1842-1845, 1852-1853) Γερμανός Δ΄ ζήτησε τη συνδρομή της Εκκλησίας του νησιού για την ανοικοδόμηση της Μονής της Αγίας Τριάδας, όπου θα στεγαζόταν. Φαίνεται, όμως, ότι δεν έτυχε άμεσης ανταπόκρισης στο αίτημά του, γι' αυτό και απέστειλε επιστολή, ημερομηνίας 2 Σεπτεμβρίου 1843, προς τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου (1840-1849) Ιωαννίκιο, εκφράζοντας τη δυσφορία του. Τελικά ο Ιωαννίκιος ανταποκρίθηκε στη σχετική παράκληση και απέστειλε το ποσό των 5,000 γροσίων, με αποτέλεσμα ο Γερμανός, με επιστολή ημερομηνίας 8 Ιουνίου 1844, να ευχαριστήσει μεν τον Κύπριο Αρχιεπίσκοπο, αλλά και να τον καλέσει να ενισχύσει

---

5. Αρχιμ. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, *Ιστορία της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής*, Αθήνα 1919, σ. 62-224· Γεράσιμος Κονιδάρης, *Ιστορία της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής*, Αθήνα 1969, σ. 1-81· Χρήστος Σολωμονίδης - Αλέξανδρος Σάντας (επιμ.), *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή. Πανηγυρικός τόμος επί τη 125ετηρίδι 1844-1969*, Αθήνα 1969.

την όλη προσπάθεια με την αποστολή επιπρόσθετου ποσού⁶.

Σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, μετά την έναρξη της λειτουργίας της, η Σχολή απέκτησε ευρύτατη φήμη. Ωστόσο, μόνο τρεις Κύπριοι αποφοίτησαν από τις τάξεις της κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα: οι Ιεροδιάκονοι Επιφάνιος Ματτέος, Γεράσιμος Κυκκώτης και Γεννάδιος Γιανναγκάς. Ο Επιφάνιος Ματτέος (1837-1908) καταγόταν από το χωριό Λεμίθου και εστάλη στη Χάλκη ως υπότροφος του θείου του, Μητροπολίτη Σεβαστείας (1836-1846) και ακολούθως Πέτρας (1846-1867) του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων Μελέτιου Ματτέου. Αποφοίτησε το 1861⁷ και ακολούθως πραγματοποίησε ευρύτερες σπουδές στα Πανεπιστήμια του Στρασβούργου (1864-1865), της Χαϊδελβέργης (1865-1866), της Ιένας (1866-1867) και στη Θεολογική Ακαδημία της Πετρούπολης (1867-1868). Στη συνέχεια επέστρεψε στα Ιεροσόλυμα, όπου δίδαξε στη Θεολογική Σχολή του Σταυρού και υπηρέτησε ως Αρχιεπίσκοπος Ιορδάνου (1881-1908), διακρινόμενος, τόσο στον συγγραφικό τομέα, όσο και στο ανακαινιστικό έργο του Πατριαρχείου με την ανέγερση της Μονής της Αναλήψεως στο Όρος των Ελαιών⁸.

6. Οι δύο αυτές επιστολές δημοσιεύθηκαν από τον Θεοχάρη Σταυρίδη, *Οικουμενικό Πατριαρχείο και Κύπρος. Τα Πατριαρχικά Έγγραφα των ετών 1600-1878*, Λευκωσία 2001, σ. 419-422. Περίληψη της τελευταίας παρέθεσε ο Αρχιμ. Καλλίνικος Δελικάνης, *Τα εν τοις κώδιξι του Πατριαρχικού Αρχαιοφυλακίου σωζόμενα επίσημα έγγραφα, τα αφορώντα εις τας σχέσεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου προς τας Εκκλησίας Αλεξανδρείας, Αντιοχείας, Ιεροσολύμων και Κύπρου (1574-1863)*, Κωνσταντινούπολη 1904, σ. 627.

7. Οι Απ. Μέξης, *Η εν Χάλκη Θεολογική Σχολή*, ό.π., σ. 203· Β. Σταυρίδης, *Η Θεολογική Σχολή Χάλκης*, ό.π., σ. 254, αναφέρουν ως χρονολογία αποφοίτησής του το 1860, που επαναλαμβάνεται και σε μεταγενέστερα κείμενα. Στην πραγματικότητα, όμως, όπως διαπιστώνεται από το Αρχείο της Σχολής, αποφοίτησε το 1861. Βλ. π. Γεώργιος Μεταλληνός - Βαρβάρα Καλογεροπούλου-Μεταλληνού, *Αρχείον της Ιεράς Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, Θεολογικής Σχολής της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας. Σχολαρχία Μητροπολίτου Σταυρουπόλεως Κωνσταντίνου (Τυπάλδου - Ιακωβάτου) 1844-1864*, τ. Α΄, Αθήνα 2003, τ. Β΄ (2004), σ. 366, 445-446, τ. Δ΄ (2006), σ. 434-435, 559, τ. Ε΄ (2009), 62, 183-184, 519, 636, 672, όπου αναφέρονται και διάφορα άλλα στοιχεία για τη σχέση του με τη Σχολή.

8. Για τη ζωή του βλ. Κωστής Κοκκινόφτας, «Ο Αρχιεπίσκοπος Ιορδάνου Επιφάνιος Ματτέος (1837-1908)», *Απόστολος Βαρνάβας 53* (1992) 256-265· Αριστείδης Κουδουνάρης, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, Λευκωσία ⁶2010, σ. 144-145.

Ο Γεράσιμος Κυκκώτης (1850-1911) καταγόταν από το χωριό Κάμπος και εστάλη στη Χάλκη, ως υπότροφος της Μονής Κύκκου, το 1880. Αποφοίτησε το 1887⁹, οπότε αναχώρησε για ευρύτερες σπουδές στη Γενεύη. Τρία χρόνια αργότερα, όμως, εξελέγη στην ηγουμενία της Μονής της μετανοίας του, οπότε επέστρεψε στην Κύπρο, όπου ανεδείχθη σε σημαντικό πολιτικοκοινωνικό παράγοντα, και προσέφερε πολύτιμες υπηρεσίες στον τομέα της Παιδείας και ως μέλος του Νομοθετικού Συμβουλίου (1891-1901)¹⁰.

Ο Γεννάδιος Γιανναγκάς (περίπου 1870-1934) καταγόταν από το εγκαταλελειμμένο σήμερα χωριό της επαρχίας Πάφου Κάτω Παναγιά. Για τη νεανική του ζωή δεν έχουμε υπόψη μας οποιεσδήποτε πληροφορίες, και ούτε είναι γνωστές οι συνθήκες, κάτω από τις οποίες γράφτηκε για σπουδές στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης, από την οποία αποφοίτησε το 1897¹¹. Αργότερα υπηρέτησε ως καθηγητής στο Αβερύφειο Γυμνάσιο και ακολούθως ως ιεροδιδάσκαλος στις ελληνικές κοινότητες στο Χαρτούμ, στο Κέιπ Τάουν, στο Ζαγαζίκ και αλλού, ενώ ασχολήθηκε και με τη συγγραφή, δημοσιεύοντας κείμενά του στο περιοδικό του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας «Πάνταινος»¹².

Ο μικρός αυτός αριθμός των Κυπρίων αποφοίτων της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, κατά τον 19ο αιώνα, έχουμε την εντύπωση ότι δεν οφειλόταν σε προτίμηση για φοίτηση στις άλλες Θεολογικές Σχολές της εποχής, αλλά στις περιορισμένες δυνατότητες για σπουδές των νεαρών κατοίκων του νησιού, λόγω των εξαιρετικά δύσκολων συνθηκών της εποχής. Από τα σχετικά στοιχεία, που έχουμε υπόψη μας, δεν αναφέρεται να υπήρξε Κύπριος σπουδαστής στη

9. Απ. Μέξης, *Η εν Χάλκη Θεολογική Σχολή*, ό.π., σ. 219· Β. Σταυρίδης, *Η Θεολογική Σχολή Χάλκης*, ό.π., σ. 265. Ας σημειωθεί ότι σχετικά έγγραφα για τις σπουδές του στη Χάλκη σώθηκαν σε κώδικα της Μονής Κύκκου, από όπου δημοσιεύτηκαν από τον Ιωάννη Θεοχαρίδη, *Ο κώδικας 53 της Ιεράς Μονής Κύκκου. Οι πολύπλευρες δραστηριότητες της Μονής κατά την περίοδο 1843-1897*, Λευκωσία 2004, σ. 205-208, 308-310.

10. Για τη ζωή του βλ. Αρ. Κουδουνάρης, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., σ. 670-671· Κωστής Κοκκινόφτας, *Η Μονή Κύκκου στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής Κύπρου (1878-1911)*, Λευκωσία 2014, σ. 121-132.

11. Απ. Μέξης, *Η εν Χάλκη Θεολογική Σχολή*, ό.π., σ. 227· Β. Σταυρίδης, *Η Θεολογική Σχολή Χάλκης*, ό.π., σ. 271.

12. Για τη ζωή του βλ. «†Αρχιμανδρίτης Γεννάδιος Γιανναγκάς», *Πάνταινος* 26 (1934) 60. Επίσης βλ. *Φωνή της Κύπρου*, 27/12.3.1910, 12.10.1929· *Σάλπιγξ*, 19.1.1912· *Εκκλησιαστική Αλήθεια* 23 (1899) 470, 29 (1905) 128, όπου παρατίθενται διάφορες σχετικές πληροφορίες.

Θεολογική Σχολή της Ιονίου Ακαδημίας¹³, ενώ μόλις τέσσερις ήταν αυτοί, που αποφοίτησαν από τη Θεολογική Σχολή Αθηνών: ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Κύπρου (1865-1900) Σωφρόνιος (απόφοιτος του 1861), οι Μητροπολίτες Κυρηναίας (1880-1889) και ακολούθως Κιτίου (1889-1890) Χρύσανθος Ιωαννίδης (1860) και Κιτίου (1868-1886) Κυπριανός Οικονομίδης (1862), καθώς και ο λόγιος Αγιοταφίτης Αρχιμανδρίτης Ιερώνυμος Μυριανθέας (1864)¹⁴.

Την ίδια περίοδο πολύ περισσότεροι ήταν οι Κύπριοι απόφοιτοι της Θεολογικής Σχολής του Σταυρού, που λειτουργούσε κατά κύριο λόγο για τη μόρφωση των μελλοντικών στελεχών του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων. Όπως αναφέρεται, κατά τον 19ο αιώνα ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους σε αυτήν εννέα Αγιοταφίτες κληρικοί: ο προαναφερθείς Αρχιμανδρίτης Ιερώνυμος Μυριανθέας (απόφοιτος του 1859), οι Μητροπολίτες Νεαπόλεως (Φεβρ. - Αύγ. 1884) Μελέτιος (1862), και Χαλεπίου (1892-1909) και αργότερα Μέμφιδος (1909-1924) Νεκτάριος Ιορδανίδης (1888), και οι Αρχιμανδρίτες Γαβριήλ Μαρκίδης (1870), Ιωαννίκιος (1873), Νικόλαος Χριστοδούλου (1888), Γαβριήλ Καραπατάκης (1900), Παύλος Γρηγοριάδης (1900) και Κλήμης Καρναπάς (1900). Κατά την υπό εξέταση περίοδο αποφοίτησαν από την ίδια Σχολή άλλοι έξι νεαροί Κύπριοι, οι οποίοι υπηρέτησαν την Εκκλησία και την Παιδεία του νησιού: ο μετέπειτα Μητροπολίτης Κυρηναίας (1889-1893), αργότερα Κιτίου (1893-1909) και στη συνέχεια Αρχιεπίσκοπος Κύπρου (1909-1916) Κύριλλος Β΄ (1872), οι Αρχιμανδρίτες Μακάριος Χριστοδουλίδης (1869) και Μακάριος Κυκκώτης (1871), καθώς και οι Φίλιππος Γεωργίου (1862), Χριστόδουλος Παπαδόπουλος (1874) και Λεωνίδας

13. Από τα βιογραφικά τους στοιχεία γνωρίζουμε ότι απόφοιτοι της Ιονίου Ακαδημίας, πιθανότατα της Φιλοσοφικής της Σχολής, όπως μπορούμε να κρίνουμε από τη σχετική εκπαιδευτική τους σταδιοδρομία, υπήρξαν οι Δημήτριος Νικολαΐδης (1823-1888) και Επαμεινώνδας Φραγκούδης (1829-1897). Για τη ζωή τους βλ. Αρ. Κουδουνάρης, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., σ. 407, 623-624, αντιστοίχως.

14. Για τη ζωή τους βλ. Αρ. Κουδουνάρης, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., σ. 578, 682-683, 272, 393-394, αντιστοίχως. Ας σημειωθεί ότι νεότερες έρευνες στο Αρχείο του Πανεπιστημίου Αθηνών κατέδειξαν ότι, παρά την επικρατούσα κυρίαρχη άποψη, ορισμένοι από αυτούς δεν ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους. Βλ. Πέτρος Παπαπολυβίου, «Κύπριοι φοιτητές και πτυχιούχοι του Πανεπιστημίου Αθηνών, 1837-1893», *Κλειώ* 5 (2009) 247-274.

Μαχλουζαρίδης (1876)¹⁵.

Ο σημαντικός αυτός αριθμός αποφοίτων, συγκρινόμενος με τις υπόλοιπες Σχολές, οφείλεται κατά κύριο λόγο στους στενούς δεσμούς της Κύπρου με τους Αγίους Τόπους, εξαιτίας της μικρής σχετικά απόστασης από την Παλαιστίνη, καθώς και στην παρουσία μεγάλου αριθμού Κύπριων κληρικών στο Πατριαρχείο Ιεροσολύμων, οι οποίοι παρείχαν οικονομική βοήθεια και προστασία στους νεαρούς συμπατριώτες τους. Ας σημειωθεί, όμως, ότι η Θεολογική Σχολή του Σταυρού δεν αντιμετωπιζόταν ως ισότιμη με την αντίστοιχη του Πανεπιστημίου Αθηνών, και εθεωρείτο ουσιαστικά ως Γυμνάσιο με εξειδικευμένο εκκλησιαστικό προσανατολισμό. Οι δε απόφοιτοί της, ακόμη και την περίοδο, που βρισκόταν στην πλήρη ανάπτυξή της, με επτά τάξεις μαθημάτων, τέσσερις γυμνασιακές και τρεις θεολογικές, γίνονταν δεκτοί, ύστερα από σχετική απόφαση της Συγκλήτου του Πανεπιστημίου Αθηνών, το 1901, στο πρώτο έτος διδασκαλίας των διαφόρων Σχολών του¹⁶.

Κατά δύο μεγαλύτερος από αυτόν των αποφοίτων της Χάλκης είναι ο αριθμός των πέντε Κυπρίων, οι οποίοι ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους, κατά τον 19ο αιώνα, στη Ριζάρειο Σχολή. Πρόκειται για τους Ιεροδιάκονους Νικόδημο Γεωργιάδη, ο οποίος, αφού αποσηματίστηκε, υπηρέτησε αργότερα ως Σχολάρχης στην Αμπέτειο Σχολή Καΐρου (απόφοιτος του 1849), και Διονύσιο, Ιεροδιδάσκαλο στα χωριά της Πάφου (1852), τον προαναφερθέντα Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Σωφρόνιο (1857) και τους Κυκκώτες μοναχούς Χαρίτωνα Ευκλείδη, μετέπειτα Επίσκοπο Αργυρουπόλεως (1886-1896) και ακολούθως Μητροπολίτη Μεσημβρίας (1896-1906) του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως (1865) και Λαυρέντιο Μυριανθέα (1867), ο οποίος, όμως, απεκόπη αργότερα από τη Μονή Κύκκου και

---

¹⁵. Βλ. Κ. Κοκκινόφτας, «Η Θεολογική Σχολή του Σταυρού Ιεροσολύμων», *ό.π.*, σ. 140-141, όπου δημοσιεύεται ο κατάλογος των αποφοίτων. Για βιογραφικά σημειώματά τους βλ. *Ό.π.*, σ. 97-154, όπου παρατίθενται και άλλες σχετικές πληροφορίες για τη φοίτησή τους.

¹⁶. Αρχιμ. Χρ. Παπαδόπουλος, «Η Ιερά Μονή του Σταυρού και η εν αυτή Θεολογική Σχολή», *ό.π.*, σ. 774.

εγκαταστάθηκε στο Λονδίνο¹⁷.

Είναι αξιοσημείωτο ότι, κατά τον 19ο αιώνα, φοίτησαν στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης, για κάποιο χρονικό διάστημα, και μερικοί άλλοι Κύπριοι, οι οποίοι, όμως, για διάφορους λόγους, δεν ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονταν ο Ιερομόναχος Θεοδόσιος Γαβριήλ (Μάιος 1845 - Νοέμβριος 1846), ο μετέπειτα Μητροπολίτης Τιβεριάδος (1869-1875) του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων Νεκτάριος (1847-1849) και ο Ιεροδιάκονος Γεράσιμος Νικολαΐδης (1850-1851)¹⁸. Επίσης, όπως αναφέρεται από την προφορική παράδοση, στη Σχολή φοίτησε, γύρω στο 1850, ο μετέπειτα Μητροπολίτης Κυρηνείας (1872-1878) Μελέτιος Μυριανθέας¹⁹ και, γύρω στο 1880, ο σημαίνων εκπαιδευτικός Θεόδωρος Νεστορίδης, ως υπότροφος του θείου του Μητροπολίτη Πάφου (1869-1888) Νεοφύτου²⁰. Ακόμη στη Σχολή φοίτησαν για κάποιο διάστημα οι υπότροφοι της Μονής Κύκκου Ιερομόναχοι Κυπριανός (1891-1892), ο οποίος, όμως, ασθένησε και επέστρεψε στην Κύπρο, και Πολύκαρπος (1892-1894), ο οποίος υποχρεώθηκε να διακόψει τις σπουδές του εξαιτίας του μεγάλου σεισμού του 1894, που κατέστρεψε

17. Βιβλιογραφικά στοιχεία για τον Σωφρόνιο δόθηκαν στη σημείωση αρ. 14. Για τους υπόλοιπους βλ. Αρ. Κουδουνάρης, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., σ. 91 (για τον Νικόδημο Γεωργιάδη)· Χρίστος Αριστεΐδου, *Η Κρίτου Τέρρα. Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*, Λευκωσία 2013, σ. 137-139 (για τον Διονύσιο)· Κ. Κοκκινόφτας, *Η Μονή Κύκκου (1878-1911)*, ό.π., σ. 102-104 (για τον Χαρίτωνα Ευκλείδη)· Κ. Κοκκινόφτας, *Η Μονή Κύκκου στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής Κύπρου (1634-1878)*, Λευκωσία 2011, σ. 189-199 (για τον Λαυρέντιο Μυριανθέα). Για τη χρονολογία αποφοίτησής τους βλ. Αρχιμ. Χρ. Παπαδόπουλος, *Ιστορία της Ριζαρείου Σχολής*, ό.π., σ. 227, 229, 243, 229, 235, όπου, όμως, κάποιες χρονολογίες είναι λανθασμένες, και διορθώθηκαν ύστερα από σχετική αρχειακή έρευνα από τον Π. Παπαπολυβίου, «Κύπριοι φοιτητές και πτυχιούχοι», ό.π., σ. 253-255.

18. Για τη φοίτησή τους βλ. π. Γ. Μεταλληνού - Β. Καλογεροπούλου-Μεταλληνού, *Αρχείον Θεολογικής Σχολής Χάλκης*, ό.π., τ. Β΄, σ. 34-35, 221-222, 385 (για τον Θεοδόσιο Γαβριήλ), τ. Β΄, σ. 401, τ. Δ΄, σ. 111, 115-116 (για τον Τιβεριάδος Νεκτάριο), τ. Β΄, σ. 421 (για τον Γεράσιμο Νικολαΐδη). Οι Θεοδόσιος Γαβριήλ και Γεράσιμος Νικολαΐδης είναι άγνωστοι από αλλού. Για τον Τιβεριάδος Νεκτάριο βλ. Κωστής Κοκκινόφτας, *Κυκκώτικα Μελετήματα*, τ. Α΄, Λευκωσία 1997, σ. 94, 96-97.

19. Κ. Κοκκινόφτας, *Κυκκώτικα Μελετήματα*, τ. Α΄, ό.π., σ. 140-141· Του ιδίου, *Η Μονή Κύκκου (1634-1878)*, ό.π., σ. 156.

20. Αρ. Κουδουνάρης, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., σ. 402-403.

το κτήριο της Σχολής και συνέτεινε στην προσωρινή διακοπή της λειτουργίας της²¹. Για τον ίδιο λόγο εγκατέλειψε τη Χάλκη και ο μετέπειτα λόγιος αρχιεπίσκοπος της Αρχιεπισκοπής Κύπρου Κωνσταντίνος Μυριανθόπουλος (φοίτησε από το 1892 έως το 1894), ο οποίος είχε σταλεί για σπουδές από τον Πατριάρχη Αντιοχείας (1891-1898) Σπυρίδωνα²². Επίσης, τον Σεπτέμβριο του 1895, όπως διαπιστώνεται από απόδειξη καταβολής του δικαιώματος διαμονής, που φυλάσσεται στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής Κύπρου²³, γράφτηκε στους σπουδαστές της και ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος (1947-1950) Μακάριος Β΄, ο οποίος, όμως, μετεγράφη στη συνέχεια στη Μεγάλη του Γένους Σχολή²⁴.

Η καταστροφή του κτηρίου της Σχολής, το 1894²⁵, υποχρέωσε τον Οικουμενικό Πατριάρχη Νεόφυτο Η΄ (1891-1894) να αναζητήσει συνδρομές από όσους μπορούσαν να βοηθήσουν στην ανοικοδόμησή του. Για τον λόγο αυτό απευθύνθηκε και στον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Σωφρόνιο, ζητώντας την οικονομική βοήθεια της Εκκλησίας του νησιού²⁶. Είναι άγνωστο, όμως, αν ο Κύπριος Αρχιεπίσκοπος ανταποκρίθηκε στο σχετικό αίτημα, αφού δεν έχει διασωθεί οτιδήποτε σχετικό στα έγγραφα του Αρχείου του. Στο μεταξύ, το κτήριό της ανοικοδομήθηκε τελικά από τον Μεγάλο Ευεργέτη Παύλο Στεφάνοβικ Σκυλίτση και η Σχολή επαναλειτούργησε ύστερα από διακοπή μικρού χρονικού διαστήματος. Σύμφωνα δε με τους κατάλογους αποφοίτων της, κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα και μέχρι το 1971, που η Τουρκική Κυβέρνηση ανέστειλε, όλως αυθαίρετως, τη λειτουργία της, αποφοίτησαν από τις τάξεις της άλλοι 22 Κύπριοι, κληρικοί και λαϊκοί. Προφανώς ο μεγαλύτερος αυτός αριθμός, από ό,τι προηγουμένως,

21. Κ. Κοκκινόφτας, *Η Μονή Κύκκου (1878-1911)*, ό.π., σ. 122-123. Για τον βίο των Κυπριανού και Πολυκάρπου βλ. *Ό.π.*, σ. 154-155, 179-180, αντιστοίχως.

22. Κωστής Κοκκινόφτας, «Εργοβιογραφία Κωνσταντίνου Μυριανθόπουλου (1874-1962)», *Κυπριακά Σπουδαί* 75 (2013) 344. Για τη ζωή του βλ. *Ό.π.*, σ. 343-370.

23. Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Αρχείον Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Β΄ (1947-1950)*, Βιβλίον Θ΄, *Ιδιαίτερα (Τιμητικά διακρίσεις, φωτογραφίες, διάφορα)*, αρ. 489.

24. Από τη Σχολή αυτή αποφοίτησε το 1900. Βλ. *Αλήθεια*, 1.9.1900. Για τον βίο του βλ. Αρ. Κουδουνάρης, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., σ. 325-326.

25. Στον κυπριακό τύπο της εποχής γίνεται ευρεία αναφορά στην καταστροφή του κτηρίου της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης από τον σεισμό του Ιουνίου του 1894. Ενδεικτικά βλ. *Σάλπιγξ*, 9.7.1894· *Φωνή της Κύπρου*, 9/21.7.1894.

26. Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Βιβλίον ΛΗ΄, Αλληλογραφία προς τας Αυτοκεφάλους Εκκλησίας και δη προς το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από του 1781 και προς άλλους κληρικούς και επισήμους λαϊκούς*, αρ. 167.

οφείλεται στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων του νησιού, που επέτρεπε πλέον σε όλο και περισσότερους νέους να πραγματοποιούν ευρύτερες σπουδές στο εξωτερικό, ορισμένοι από τους οποίους επέλεξαν τη Χάλκη, είτε ως υπότροφοι διαφόρων εκκλησιαστικών ιδρυμάτων, είτε ελκυόμενοι από την πανορθόδοξη αίγλη της.

Ανάμεσα στους πρώτους αποφοίτους της Σχολής, κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα, περιλαμβάνονται τρεις μοναχοί, υπότροφοι της Μονής Κύκκου, ο μετέπειτα Ηγούμενός της (1911-1937) και ακολούθως Μητροπολίτης Πάφου (1948-1951) Κλεόπας από το Πολέμι (απόφοιτος του 1908), ο Έφορος και πρόωρα θανών Γεννάδιος (†1920) από την Τσακίστρα (1914) και ο Ιεροδιάκονος Νίκανδρος Κωνσταντόπουλος από τον Καλοπαναγιώτη (1917), ο οποίος, όμως, αποσχηματίστηκε κατόπιν «ιδίας αιτήσεως» και εργάστηκε στο Ελληνικό Γυμνάσιο Βουκουρεστίου και ακολούθως στην Εμπορική Σχολή Παναγιωτοπούλου, στον Πειραιά²⁷.

Μέχρι το 1922, χρονολογία ορόσημο του Ελληνισμού, που καθορίζεται από τη Μικρασιατική καταστροφή, αποφοίτησαν από τη Θεολογική Σχολή της Χάλκης άλλοι τρεις Κύπριοι: ο υπότροφος της Μητρόπολης Εφέσου Κυριάκος Μαλαθούρας από τον Άγιο Ηλία (απόφοιτος του 1911)²⁸, ο οποίος υπηρέτησε ως καθηγητής στην Ελλάδα, ο υπότροφος της Αρχιεπισκοπής Κύπρου και μετέπειτα δικηγόρος Κωνσταντίνος Λοιζίδης από τον Πρόδρομο (1919), και ο άγνωστος από αλλού

27. Για τις χρονολογίες αποφοίτησής τους βλ. Απ. Μέξης, *Η εν Χάλκη Θεολογική Σχολή*, ό.π., σ. 237, 243, 246· Β. Σταυρίδης, *Η Θεολογική Σχολή Χάλκης*, ό.π., σ. 280, 284, 287. Για τη ζωή τους βλ. Κ. Κοκκινόφτας, *Η Μονή Κύκκου (1878-1911)*, ό.π., σ. 132-136 (για τον Κλεόπα)· Κωστής Κοκκινόφτας, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1912-1920)*, Λευκωσία 2004, σ. 70-73 (για τον Γεννάδιο), σ. 87-88 (για τον Νίκανδρο). Για τον Νίκανδρο βλ. επίσης: Παναγιώτης Μαχλουζαρίδης, *Καλοπαναγιώτης, το χωριό μου*, Λευκωσία 2005, σ. 128.

28. Απ. Μέξης, *Η εν Χάλκη Θεολογική Σχολή*, ό.π., σ. 241· Β. Σταυρίδης, *Η Θεολογική Σχολή Χάλκης*, ό.π., σ. 282. Για τις σχέσεις του με τη Μητρόπολη Εφέσου βλ. *Φωνή της Κύπρου*, 23/5.9.1908, 30/12.9.1908. Ας σημειωθεί ότι αμέσως μετά την αποφοίτησή του ιερώθηκε και έλαβε το όνομα Ιωακείμ, αλλά αργότερα αποσχηματίστηκε. Βλ. *Φωνή της Κύπρου*, 9/22.7.1911. Για την καταγωγή του βλ. Ανδρέας Γεωργιάδης, *Άγιος Ηλίας Καρπασίας*, Λευκωσία 2001, σ. 354, όπου σημειώνεται ότι τόπος καταγωγής του πατέρα του ήταν το Πραστιό Μεσσαορίας, γεγονός που συνέτεινε, ώστε σε κάποια βιογραφικά σημειώματά του να φέρεται ότι καταγόταν από το χωριό αυτό.

Βασίλειος Κωνσταντινίδης (1919)²⁹.

Επόμενος Κύπριος, ο οποίος αποφοίτησε από τη Θεολογική Σχολή της Χάλκης, ήταν ο επίσης υπότροφος της Αρχιεπισκοπής Κύπρου και αργότερα Μητροπολίτης Πάφου (1951-1959) Φώτιος Κουμίδης από την Κισσόνεργα (απόφοιτος του 1934)³⁰, ο οποίος, ας σημειωθεί, το 1944, με την ευκαιρία των εκατόν χρόνων λειτουργίας της, δημοσίευσε σχετικό κείμενο για την ιστορία της³¹. Ακολούθησαν οι εκπαιδευτικοί Άνθιμος Παπαδόπουλος (1938), Αρχιμανδρίτης Μάξιμος Κουρσουμπάς (1942) και Τάκης Χριστοφόρου (1949), ο Ηγούμενος Μαχαιρά (1949-1960) και μετέπειτα Επίσκοπος Πατάρων (1980-2009) της Αρχιεπισκοπής Θυατείρων Ειρηναίος Βασιλείου (1949), ο Ηγούμενος αρχικά Χρυσorroγιατίσσης (1956-1964) και στη συνέχεια Αγίου Νεοφύτου (1964-1972) Αλέξιος Γεωργιάδης (1950), και οι επίσης εκπαιδευτικοί Αρχιμανδρίτης Άνθιμος Αναστασίου (1950) και Βασίλειος Κυπριανίδης (1950)³².

Το έτος 1951, όπως αναφέρθη, η Θεολογική Σχολή της Χάλκης αναβαθμίστηκε με προσθήκη και τέταρτης τάξης στο θεολογικό τμήμα της, καθώς και επικύρωσης του Κανονισμού λειτουργίας της από την Τουρκική Κυβέρνηση, που επέτρεψε επισήμως και τη φοίτηση νέων από χώρες του εξωτερικού. Ύστερα από την εξέλιξη αυτή, ο Οικουμενικός Πατριάρχης (1948-1972) Αθηναγόρας έστειλε προς τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου (1950-1977) Μακάριο Γ΄ επιστολή, ημερομηνίας 18 Μαΐου 1951, με την οποία τον καλούσε να στείλει αριθμό σπουδαστών και από την Κύπρο. Ο Μακάριος ευχαρίστησε τον Αθηναγόρα και με επιστολές, κατά τους Ιούνιο και Ιούλιο του ίδιου έτους, εισηγήτο τη φοίτηση στη Χάλκη ορισμένων αποφοίτων Σχολών Μέσης Εκπαίδευσης, για τους οποίους έστειλε και τα σχετικά δικαιολογητικά. Τελικά, όμως, η Τουρκική Κυβέρνηση περιόρισε των αριθμό των φοιτητών από χώρες του εξωτερικού σε 25 συνολικά, με αποτέλεσμα ο Αθηναγόρας με νέα επιστολή, ημερομηνίας 13 Σεπτεμβρίου 1951, να

29. Για τις σπουδές τους βλ. Απ. Μέξης, *Η εν Χάλκη Θεολογική Σχολή*, ό.π., σ. 247-248· Β. Σταυρίδης, *Η Θεολογική Σχολή Χάλκης*, ό.π., σ. 287-288. Για την περίοδο των σπουδών του Λοιζίδη βλ. *Κυπριακός Φύλαξ*, 4.12.1918· *Κήρυξ*, 7.12.1918, 1.2.1919· *Φωνή της Κύπρου*, 13/26.7.1919· *Πατρίς*, 17/30.7.1919.

30. Απ. Μέξης, *Η εν Χάλκη Θεολογική Σχολή*, ό.π., σ. 251 (όπου αναγράφεται με το λαϊκό του όνομα, Φρίξος)· Β. Σταυρίδης, *Η Θεολογική Σχολή Χάλκης*, ό.π., σ. 467. Για τη ζωή του βλ. Αρ. Κουδουνάρης, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων*, ό.π., σ. 636-637.

31. Φρίξου Κουμίδα, «Η Θεολογική Σχολή της Χάλκης», *Αγάπη* 1 (1944) 96-98, 116-120, 165-166, 178-82.

32. Για τη χρονολογία αποφοίτησής τους βλ. Β. Σταυρίδης, *Η Θεολογική Σχολή Χάλκης*, ό.π., σ. 470, 472, 475.

ζητήσει να αποσταλούν από την Κύπρο μόνο πέντε σπουδαστές³³.

Αναχώρησαν τότε για την Κωνσταντινούπολη οι μετέπειτα εκπαιδευτικοί Ανδρέας Μιτσίδης, Φειδίας Καρυόλαιμος και Χρήστος Χριστοφόρου, ο στενός συνεργάτης αργότερα του αρχηγού της ΕΟΚΑ Γεωργίου Γρίβα Διγενή κατά τη διάρκεια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα του 1955-59 Αντώνης Γεωργιάδης, οι οποίοι ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους το 1955, καθώς και ο Σταύρος Ολύμπιος, ο οποίος μετεγράφη, ύστερα από φοίτηση ενός έτους, στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών³⁴. Στα δε αμέσως επόμενα χρόνια αποφοίτησαν άλλοι τέσσερις Κύπριοι, ο μετέπειτα εκπαιδευτικός Χαράλαμπος Χατζηχαράλαμπος (1957), ο Νίκος Λάμπρου, ο οποίος υπηρέτησε στο Συμβούλιο Εκκλησιών της Αυστραλίας (1957), ο Αρχιμανδρίτης της Αρχιεπισκοπής Θυατείρων Σωφρόνιος Χαράλαμπος (1964) και ο νυν Ηγούμενος Χρυσορρογιατίσσης (από το 1978) Διονύσιος Παπαχριστοφόρου (1965)³⁵.

Γενικά συμπεράσματα

Όπως διαπιστώνουμε, αποφοίτησαν από τη Θεολογική Σχολή της Χάλκης, κατά τη διάρκεια της λειτουργίας της, από το 1844 έως το 1971, 25 συνολικά Κύπριοι, 12 ιερωμένοι και 13 λαϊκοί, οι οποίοι υπηρέτησαν την Εκκλησία και την Παιδεία, τόσο της Κύπρου, όσο και των ελληνικών παροικιών του εξωτερικού. Από αυτούς τέσσερις ανήλθαν σε επισκοπικούς θρόνους: δύο στην Κύπρο (Πάφου Κλεόπας και Πάφου Φώτιος Κουμίδης), με τον πρώτο να έχει διατελέσει προηγουμένως Ηγούμενος Κύκκου, ένας στο Πατριαρχείο Ιεροσολύμων (Επιφάνιος Ματτέος) και ένας στην Αρχιεπισκοπή Θυατείρων (Ειρηναίος Βασιλείου), ο οποίος διετέλεσε προηγουμένως επίσης Ηγούμενος κυπριακής Μονής, αυτής του Μαχαιρά.

Άλλοι οκτώ Κύπριοι απόφοιτοι της Χάλκης υπηρέτησαν σε υπεύθυνους τομείς της Εκκλησίας της Κύπρου και του εξωτερικού. Τέσσερις από αυτούς προσέφεραν τις υπηρεσίες τους σε κυπριακές Μονές (Ηγούμενοι Κύκκου 33. Βλ. Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Αρχείον Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄, Οικουμενικόν Πατριαρχείον, Βιβλίον Β΄*, αρ. 24-29, 31-32, όπου φυλάσσονται τα πρωτότυπα των δύο επιστολών του Αθηναγόρα και τα αντίγραφα των επιστολών Μακαρίου.

34. Για τη χρονολογία αποφοίτησής τους βλ. Β. Σταυρίδης, *Η Θεολογική Σχολή Χάλκης*, ό.π., σ. 477-478.

35. Για τη χρονολογία αποφοίτησής τους βλ. Β. Σταυρίδης, *Η Θεολογική Σχολή Χάλκης*, σ. 480, 490-491. Για την ιερατική σταδιοδρομία ή τις επαγγελματικές ενασχολήσεις όσων αποφοίτησαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο βλ. τις επιγραμματικές αναφορές του Α. Μιτσίδα, «Η Θεολογική Σχολή Χάλκης», ό.π., σ. 417-419.

Γεράσιμος, Χρυσorroγιατίσης και Αγίου Νεοφύτου Αλέξιος Γεωργιάδης, Χρυσorroγιατίσης Διονύσιος Παπαχριστοφόρου, Έφορος Κύκκου Γεννάδιος) και δύο στην Αρχιεπισκοπή και στη Μητρόπολη Κιτίου (Αρχιμ. Μάξιμος Κουρσουμπάς και Άνθιμος Αναστασίου, αντιστοίχως), οι οποίοι εργάστηκαν και ως εκπαιδευτικοί. Ακόμη, ένας κληρικός υπηρέτησε στο Πατριαρχείο Αλεξανδρείας (Αρχιμ. Γεννάδιος Γιανναγκάς) και ένας στην Αρχιεπισκοπή Θυατείρων (Αρχιμ. Σωφρόνιος Χαραλάμπους).

Τέλος, εννέα απόφοιτοι της Σχολής υπηρέτησαν ως εκπαιδευτικοί, δύο στην Ελλάδα (Νίκανδρος Κωνσταντόπουλος, Κυριάκος Μαλαθούρας) και οκτώ στην Κύπρο (Άνθιμος Παπαδόπουλος, Τάκης Χριστοφόρου, Βασίλειος Κυπριανίδης, Ανδρέας Μιτσίδης, Φειδίας Καρυόλαιμος, Χρήστος Χριστοφόρου, Χαράλαμπος Χατζηχαραλάμπους), ένας ιδιώτευσε (Αντώνης Γεωργιάδης), ένας εργάστηκε ως δικηγόρος (Κωνσταντίνος Λοιζίδης), ένας στο Συμβούλιο Εκκλησιών της Αυστραλίας (Νίκος Λάμπρου), ενώ ενός είναι άγνωστη η επαγγελματική του εξέλιξη (Βασίλειος Κωνσταντινίδης).

Όπως διαπιστώνουμε, ανάμεσα στους 25 αποφοίτους της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης περιλαμβάνονται και τέσσερα μέλη της Αδελφότητας της Μονής Κύκκου, ενώ άλλα δύο διέκοψαν για διάφορους λόγους τη φοίτησή τους. Ο σχετικά μεγάλος αυτός αριθμός, συγκρινόμενος με αυτόν που φοίτησε στη Σχολή (16% των αποφοίτων), οφείλεται στους στενούς δεσμούς της Μονής με το Οικουμενικό Πατριαρχείο, λόγω αφενός του σταυροπηγιακού της χαρακτήρα και αφετέρου της λειτουργίας, μέχρι τα νεότερα χρόνια, του Μετοχίου της στην Κωνσταντινούπολη και της εκεί συνεχούς παρουσίας Κυκκωτών μοναχών, γεγονός που διευκόλυνε την απόφαση για σπουδές στη Χάλκη.

Συνοψίζοντας, από τη μελέτη των βιογραφικών στοιχείων των αποφοίτων της, παρά τον φαινομενικά μικρό τους αριθμό, είναι πρόδηλο ότι η προσφορά της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης προς την Εκκλησία και την Παιδεία της Κύπρου υπήρξε σημαντική, και καταδεικνύει, ότι συνέβαλε σε αξιοσημείωτο βαθμό, τόσο στη στελέχωση της Κυπριακής Εκκλησίας, όσο και στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων στο νησί.

Δημοσιεύτηκε στην περιοδική έκδοση Εικονοστάσιον, τχ. 7 (Λευκωσία 2016), σ. 46-58.